

פעמים

158

היד והמבט

העורך: יאיר עדיאל

מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח

5 **הפעם בפעמים**

האתנוגרף שנשכח: אריך בראואר אורית אבוהב
9 וחקר יהודי המזרח

היד, הספר והחלום: בין סמל מפתח ליטל ליברמן־אביטל
למוטיב מפתח בנרטיב הלגיטימציה של
49. מרפאות מקצועיות יוצאות המגרב בישראל

ג'אקליה: דמות הערבי, הטייעא והישמעאלי יהונתן כרמלי
77. בספרות התלמוד

היסטוריוגרפיה יהודית במרוקו בעת החדשה: מיכל אוחנה
111 חקר תולדות הקהילה בידי רבנים מקומיים

דמויות

ג'אק לוי אלעגלאטי, מפרק הפצצות ירון פרידמן
139 משכונת היהודים בקהיר, 1948

ביקורות

159 עולמה הרוחני של קהילה נידחת זאב ספראי

הם לא היו זרים ואקזוטיים מספיק עבורו – הוא הכיר את תרבותם מן הקהילות היהודיות באירופה.

מאפייני המסורת המחקרית של בראואר התמצו ב'שיטה האתנולוגית החוקרת את העם החי מכל בחינותיו, כולל מנהגים יהודיים ואלו ששאלו משכניהם הלא יהודים'.⁷⁷ בהיבט המעשי של עבודת השדה הוא הציב במרכז חזונו את מחקר היהודים בארץ-ישראל, בעיקר בני עדות המזרח. שאיפתו הייתה שכל עדה תזכה למונוגרפיה משלה, שתהיה תוצר של מחקר מעמיק ושיטתי שיקיף את כל היבטי החיים. לשיטתו על בסיס המונוגרפיות השונות ניתן יהיה לערוך עבודה השוואתית. הוא סבר שיש להקדים לפעילות בשדה עבודה עיונית, ושיש להסתמך על דיווחים של נוסעים שביקרו בעבר במחוזותיהם של היהודים בחוץ לארץ. הוא תכנן לראיין את הנחקרים בביתם או בביתו, וביקש להבין את דעותיהם ומנהגיהם בהקשרם ו'בסביבתם הטבעית'.⁷⁸ לכך מהשקידה על מונוגרפיות ייחודיות לכל עדה, הוא שאף להקים ספרייה אתנולוגית שבאמצעותה ניתן יהיה להעמיד תמונה מקפת של עדות ישראל. לשם כך פנה כחודש לפי מותו ל'מוסד ביאליק' בבקשה לפרסם בעברית את האתנוגרפיות שכתב על יהודי תימן ועל יהודי כורדיסטן.⁷⁹ בראואר הטעים כמה היה משתוקק לדבר זה, שהיה נותן הזדמנות להשלמות, הרחבות ותקונים בספרו זה, שהחשיבו תמיד כגולת כותרת של עבודתו המדעית.⁸⁰

בראואר האתנוגרף שנשכח

בראואר היה חצוי בין האומנות לאתנולוגיה. כישוריו האומנותיים סייעו לו בעבודתו האתנולוגית, ועינו הבוהנת והמורגלת בתפיסה חזותית העשירה את טווח מיומנותיו כחוקר. נטייתו לצילום ולציור סייעה לו במהלך העבודה האקדמית. הוא גם צייר להנאתו, בעיקר נופים במקומות שבהם ביקר בארץ, סצנות מחיי הקיבוץ בית זרע ודיוקנאות של חבריו.⁸¹ דברי גויטיין, שהכירו והוקירו, זורים אור על אישיותו ועל עבודתו המדעית:

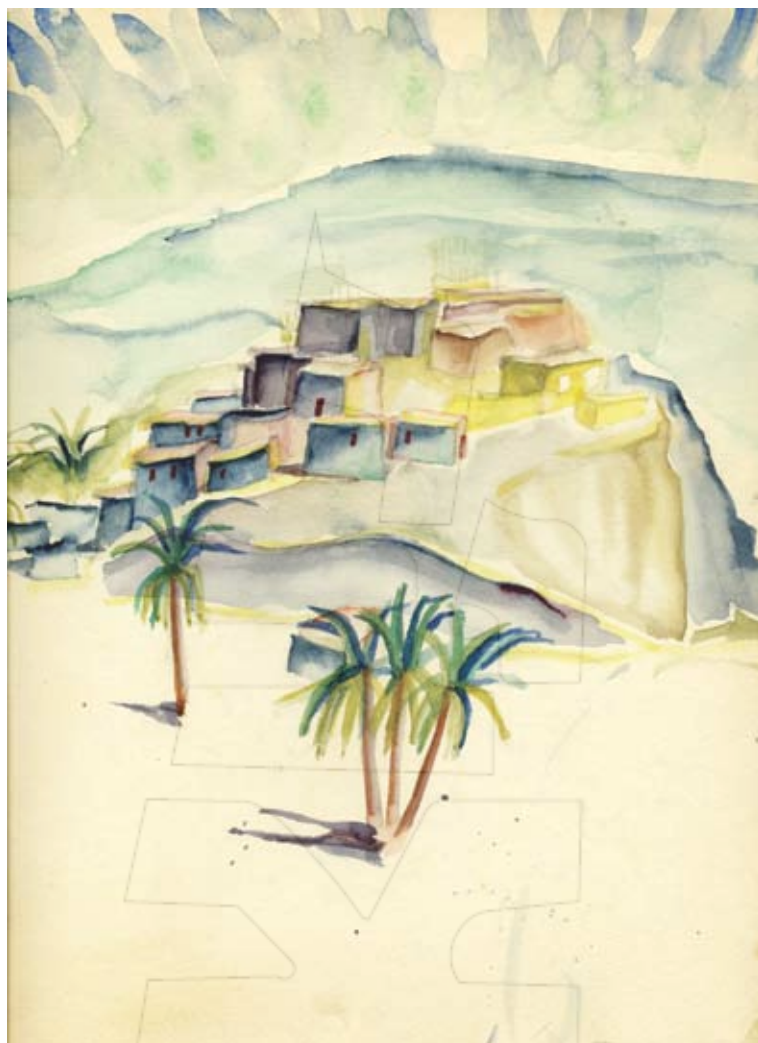
77 בראואר, חקירות, מאי-נובמבר 1938.

78 שם.

79 בראואר אל הנהלת 'מוסד ביאליק', 27 באפריל 1942, אמ"י, תיק בראואר.

80 גויטיין, שבות תימן, עמ' 92.

81 אוסף ציוריו ראו: בראואר, פליקר.

אריך בראואר, הכפר אלעוביריה, צבעי מים על נייר, 1928-1930 לערך, אתר 'פליקר'
(flickr), ארכיון בראואר, באדיבות אחיינו ערי הלר

מוגן בזכויות יוצרים

בראואר היה בתוכנו כמו חירם⁸² חציו אזרח וחציו גר. הוא הביא לנו מן הנכר מה שדרוש לנו מאד: חוש לצורה וליופי וידיעה טכנית מרובה, עין להסתכלות ויד לעשייה [...] היתה בו מלחלוחיות האמן ומחריפות של רוח פילוסופי. למרות מומו הגופני הוא לא היה אגוצנטרי, ואת המרידות המסוימת שנצטברה בו ניתן לשייך לחסימות שנחסם. יש חוקרים שספריהם חשובים יותר מאישיותם, ויש שאישיותם עולה על יצירותיהם. ספרי בראואר הם יצירות נכבדות שיש להם ערך של קיימא בספרות המדעית שלנו. אך האיש בראואר היה גדול מהם.⁸³

בכתביו לא התלונן בראואר על קשייו ועל מכאוביו הגופניים, ורק לעיתים רחוקות הביע אי נוחות והזכיר קושי בהתנהלות היום-יומית, אף שככל הנראה מגבלותיו הגופניות היו בולטות לעין וגרמו לו כאבים וייסורים. גם לבדידותו ולחבטות ואכזבות שספג הוא לא נתן ביטוי מפורש, אך בקריאה מדוקדקת של הטקסטים ניתן למצוא להן ביטוי בין השורות. למשל בתיאורי האנשים שפגש הוא הדגיש את מבנה הגוף, מבנה הפנים וצבע הגוף. ניתן לתלות זאת בשילוב חדות המבט של צייר-גרפיקאי עם מסורת אקדמית המייחסת חשיבות רבה למאפייני גוף, אך אפשר גם לייחס זאת לרגישותו לנוכח חולשת גופו.

בראואר היה בן זמנו ומקומו, על מעלותיהם וחסרונותיהם, אך בעבודתו המדעית היה כמובנים רבים חלוץ ופורץ דרך. לא היו לו ממשיכים, כי האנתרופולוגיה, שהייתה דיסציפלינת העבודה העיקרית שלו, נדחקה לשוליים, ובארץ לא העמידו החוקרים חלופה משמעותית שהתחרתה בה.

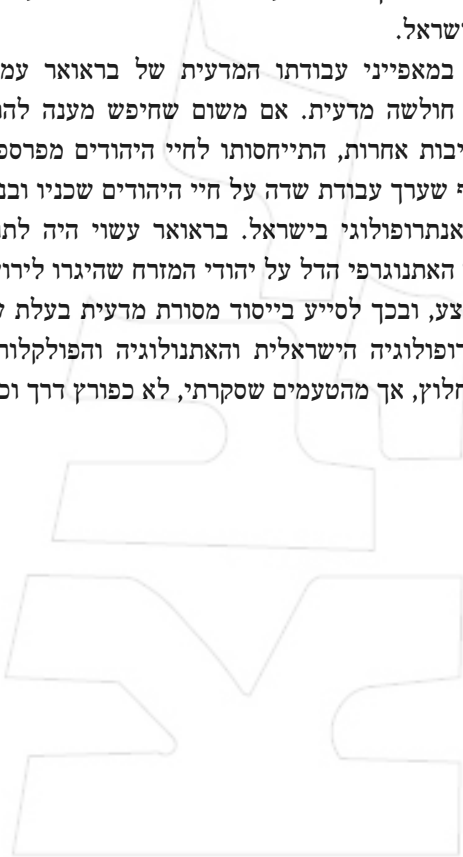
דקדקנותו של בראואר ונטייתו לפרטנות, תכונות שמקובל לייחס ליוצאי גרמניה, סייעו לו בעבודה שיטתית, מדויקת ומתועדת, אך לעיתים רמת הפירוט הגבוהה שטשטה את התמונה בכללותה. מבטו כמי שלמד באירופה בשנות העשרים של המאה העשרים אל עבר המזרח עוצב על ידי תפיסת עולם אוריינטליסטית, שיש בה גוונים רומנטיציסטיים ולאומיים, אולם אלה לא בלטו מאוד אצל בראואר. כחבר בתנועת נוער יהודית, חלוצית וציונית בחר בנושאי מחקר שהיו קרובים לאידיאולוגיה שלה. עם זאת לא מן הנמנע שהוא בחר לעסוק ביהודי המזרח ממניעים רומנטיים, כשם שפעולתו הציונית הונעה מטעמים אלה.

82 השם העברי שאימץ לו.

83 גויטיין, שבות תימן, עמ' 94-95.

אסתר מוצ'בסקי־שנפר ציינה – בצדק לדעת מדר ושרירא ולדעתי – שקשה מאוד ללמוד על זהותו היהודית של בראואר מקריאה בספרו על יהודי תימן.⁸⁴ מדר ושרירא הצביעו על מאבקו לחזור לאותנטיות של החיים היהודיים, בהיותו ממנהיגי התנועה הגרמנית הציונית 'יהודה הצעיר'. במחקר על יהודים מזרחים הוא חשף חיים יהודיים אותנטיים בארצות מוצאם, אך הביע חשש כי אלו ייעלמו במהרה כתוצאה מן המפגש עם היהודים האשכנזים ועם שאר מופעי המודרניות בארץ־ישראל.

אפשר לראות במאפייני עבודתו המדעית של בראואר עמדה זהותית בלתי מודעת ולא חולשה מדעית. אם משום שחיפש מענה להתלבטויותיו הזהותיות ואם מסיבות אחרות, התייחסותו לחיי היהודים מפרספקטיבה של הווה אתנוגרפי, אף שערך עבודת שדה על חיי היהודים שכניו ובני זמנו, היא החמצה למחקר האנתרופולוגי בישראל. בראואר עשוי היה לתרום תרומה משמעותית לחומר האתנוגרפי הדל על יהודי המזרח שהיגרו לירושלים מתוך עבודת השדה שביצע, ובכך לסייע בייסוד מסורת מדעית בעלת ערך. מקומו בהתפתחות האנתרופולוגיה הישראלית והאתנולוגיה והפולקלור של יהודי המזרח שמור לו כחלוץ, אך מהטעמים שסקרתי, לא כפורץ דרך וכמורה דור.

קיצורים ביבליוגרפיים

- ארכיון האוניברסיטה העברית בירושלים
אורית אבוהב, 'אנתרופולוגיה בהתהוות: האוניברסיטה העברית ומדע האדם', חגית לבסקי (עורכת), תולדות האוניברסיטה העברית בירושלים, ב: התבססות וצמיחה, ירושלים תשס"ה, עמ' 573-593
- Orit Abuhav, *In the Company of Others: The Development of Anthropology in Israel*, Detroit, MI 2015
- , 'פני אדם: על תרומתם של האתנולוגים אריך בראואר ורפאל פטאי לחקר האנתרופולוגיה של היהודים', מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי כב (תשס"ג), עמ' 159-178
- , קרוב אצל אחרים: התפתחות האנתרופולוגיה בישראל, תל אביב תשע"א
- ארכיון מוזיאון ישראל, ירושלים
- אריך בראואר, 'יהודי תימן: ביבליוגרפיה', קרית ספר י, א (תרצ"ג), עמ' 119-130
- המזוודה של אריך, סרט בהפקת מט"ח והמכללה האקדמית בית ברל, 2010 (<https://www.youtube.com/watch?v=oWNSn7cQcJk>)
- Erich Brauer, *Züge aus der Religion de Herero: Ein Beitrag zur Hamitenfrage* (Staatliche Forschungs-Institute in Leipzig, Institut für Völkerkunde, Veröffentlichungen, I. Reihe: Ethnographie und Ethnologie, 7), Leipzig 1925
- , חקירות בשדה האתנולוגיה ע"י האוניברסיטה העברית, נובמבר 1935; דצמבר 1936; מאי 1937; דו"ח רביעי נובמבר 1937-מאי 1938; מאי-נובמבר 1938; נובמבר 1938-אוקטובר 1939; מאי-נובמבר 1939
- , 'יהודי אפגניסטאן', סיני יד (תש"ד), עמ' שכד-שמב
- Erich Brauer, *The Jews of Kurdistan*, Completed and edited by Raphael Patai (Jewish Folklore and Anthropology Series), Detroit, MI 1993
- , יהודי כורדיסטאן: מחקר אתנולוגי, השלים ערך ותרגם רפאל פטאי, ירושלים תש"ח
- , *Ethnologie der Jemenitischen Juden* (Kulturgeschichte Bibliothek, I. Reihe: Ethnologische bibliothek, 7), Heidelberg 1934
- אריך בראואר, 'יומן 1928-1935', הספרייה הלאומית בירושלים, המחלקה לכתבי יד וארכיונים, V 1943
- , 'מנהגי לידה אצל יהודי כורדיסטאן', עדות א (תש"ו), עמ' 65-72
- , 'מילה וילדות אצל יהודי כורדיסטאן', עדות א (תש"ו), עמ' 129-138
- , 'מנהגי יהודי כורדיסטאן בעצירת גשמים', יעקב נחום אפשטיין ואחרים (עורכים), ספר מאגנס; קובץ מחקרים מאת אנשי האוניברסיטה העברית, ירושלים תרצ"ח. עמ' 50-61
- , 'Fellachen in Palästina', *Almanach des Schocken-Verlags auf das Jahr 5697*, Berlin 1936-1937, pp. 100-110
- אא"ע
אבוהב, אנתרופולוגיה בהתהוות
אבוהב, בחברת אחרים
אבוהב, פני אדם
אבוהב, קרוב
אמ"י
בראואר, ביבליוגרפיה
בראואר, המזוודה
בראואר, הררו
בראואר, חקירות
בראואר, יהודי אפגניסטן
בראואר, יהודי כורדיסטן (אנגלית)
בראואר, יהודי כורדיסטן (עברית)
בראואר, יומן
בראואר, לידה
בראואר, מילה
בראואר, עצירת גשמים
בראואר, פלאחים

https://www.flickr.com/people/erichbrauer	בראואר, פליקר
— & Raphael Patai, <i>Kürdistanlı Yahudiler</i> , Istanbul 2005	בראואר ופטאי
— & Gerhard Scholem (eds.), <i>Die Blauweiss Brille</i> 1–3 (1916–1915)	בראואר ושלום
שלמה דב גויטיין, 'ד"ר עמנואל אריך בראואר ז"ל ליום השלושים', ארכיון האוניברסיטה העברית בירושלים, תיק בראואר, 1942	גויטיין, הספד
—, 'על אריך בראואר ז"ל', ישראל ישעיהו ואהרן צדוק (עורכים), שבות תימן, תל אביב תש"ה, עמ' 92–95	גויטיין, שבות תימן
הרוי גולדברג, 'המזרחי והמזרחן: המפגש בין מרכזי הכהן לנחום סלושץ', מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי כב (תשס"ג), עמ' 145–158	גולדברג, המזרחי
Harvey E. Goldberg, 'Modern Jewish Society and Sociology', Martin Goodman (ed.), <i>The Oxford Handbook of Jewish Studies</i> , New York 2002, pp. 975–1001	גולדברג, מדעי יהדות
— & Chen Bram, 'Sephardic/Mizrahi/Arab-Jews: Reflection on Critical Sociology and the Study of Middle Eastern Jewries within the Context of Israeli Society', <i>Studies in Contemporary Jewry</i> 22 (2007), pp. 227–257	גולדברג וברם
נח גרבר, אנו או ספרי הקודש שבידינו: הגילוי התרבותי של יהודי תימן, ירושלים תשע"ג	גרבר
דפנה הירש, 'רופאים ציונים ונישואי התערבות', יהודה שנהב ויוסי יונה (עורכים), גזענות בישראל, ירושלים תשס"ח, עמ' 158–160	הירש
חנה ויינר, נוער תוסס בעדה שאננה: תנועות הנוער הציונות ו'החלוץ' בגרמניה, א, רמת אפעל תשנ"ו	ויינר
Universitah ha-Ivrit bi-Yerushalayim, Survey Committee, <i>Report of the Survey Committee of the Hebrew University of Jerusalem</i> , London 1934	ועדת הרטוג
Mark Zborowski & Elizabeth Hertzog, <i>Life is with People: The Culture of the Shtetl</i> , New York 1952	זבורובסקי והרצוג
חנן חבר, יהודה שנהב ופנינה מוצפי-האלר, 'אפיסטמולוגיה של מזרחיות בישראל', הני"ל, הני"ל והני"ל, מזרחים בישראל: עיון ביקורתי מחדש, ירושלים תשס"ב, עמ' 15–27	חבר, שנהב ומוצפי-האלר
גלית חזן-רוקם, ורד מדר ודני שרירא, 'מ"מזרחים בישראל" ל"קולות מזרחיים": מכיבוש הגמוניה לשינוי רדיקלי – מאבק חברתי, שיח אינטלקטואלים וחקר הפולקלור', תיאוריה וביקורת 29 (סתיו 2006), עמ' 247–253	חזן-רוקם, מדר ושרירא
יוסף טובי, 'יוסף הלוי וחקר יהודי תימן', פעמים 100 (תשס"ד), עמ' 72–73	טובי
עמנואלה טרויזן-סמי, 'יעקב פיטלוביץ', פעמים 100 (תשס"ד), עמ' 91–112	טרויזן-סמי
Heda Jason, 'Brauer, Erich: The Jews of Kurdistan, Book Review', <i>Asian Folklore Studies</i> 53, 2 (1994), pp. 384–385	יזון
שאל כ"ץ, "מדע טהור" באוניברסיטה לאומית: מכון איינשטיין למתמטיקה ומכונים אחרים באוניברסיטה העברית בתקופת	כ"ץ

- התהוותה, הנ"ל ומיכאל הד (עורכים), תולדות האוניברסיטה העברית בירושלים, א: שורשים והתחלות, ירושלים תשנ"ז, עמ' 397-456
- Vered Madar & Dani Schrire, 'From Leipzig to Jerusalem: Erich Brauer, a Jewish Ethnographer in Search of a Field', *Naharaim* 8, 1 (2014), pp. 91-119
- מדר ושרירא
- מולר-לנצט, 'עגיל מן הכובע של הכלה התימנייה', הארץ, 19 במאי 2000, עמ' ב' 17-18
- מולר-לנצט
- מוצ'בסקי-שנפר, יהודי תימן
- מוצ'בסקי-שנפר, מעשה רוקם
- , 'תלבושות היהודים בתימן', כרמלה אבדר (עורכת), מעשה רוקם: הלבוש והתשמיש במסורת יהודי תימן, תל אביב תשס"ח, עמ' 17-18
- Margaret Mead & Rhoda Metraux (eds.), *The Study of a Culture at a Distance*, Chicago, IL 1953
- מיד ומטרו
- נעם סטילמן, 'מחקר המזרח ומחכמת ישראל לרב תחומיות: התפתחות מחקר יהדות ספרד והמזרח', פעמים 92 (תשס"ב), עמ' 63-82
- סטילמן
- Charles G. Seligman, *Races of Africa*. London 1930
- סליגמן
- Edith R. Sanders, 'The Hamitic Hypothesis: Its Origin and Functions in Time Perspective', *The Journal of African History* 10, 4 (1969), pp. 521-532
- סנדרס
- Raphael Patai, 'Erich Brauer', *International Directory of Anthropologists*, New York 1991, pp. 77-78
- פטאי
- רבאל פלק, ציונות והביולוגיה של היהודים, תל אביב 2006
- פלק
- ארתור רופין, הסוציאולוגיה של היהודים, א-ב, ברלין ותל אביב תרצ"א-תרצ"ג
- רופין
- אורה שוורץ-בארי, יהודי כורדיסטאן: אורח חיים, מסורת, אמנות (קטלוג תערוכה), ירושלים תשמ"א
- שוורץ-בארי
- גרשם שלום ואמו: מכתבים 1917-1946, תרגם ארנו בר, בעריכת איטה שדלצקי בשיתוף עם מוריס שפאר, ירושלים תשנ"ח
- שלום, אימו
- גרשם שלום, מברלין לירושלים: זכרונות נעורים, תל אביב תשמ"ב
- שלום, מברלין
- יהודה שנהב ויסי יונה (עורכים), גזענות בישראל, ירושלים תשס"ח
- שנהב ויונה
- דני שרירא, איסוף שברי הגולה: חקר הפולקלור הציוני לנוכח השואה, ירושלים תשע"ח
- שרירא